

Касымов Байыш,
«Кыргызстан эл аралык университети» ОИӨК
Касымов Байыш,
УНПК «МУК»
Kasimov Baiysh,
ERPC “IUK” Senior teacher, MA,

PARALLELISM IN KYRGYZ POETRY

КЫРГЫЗ ПОЭЗИЯСЫНДАГЫ ПАРАЛЛЕЛИЗМ

ПАРАЛЛЕЛИЗМ В КЫРГЫЗСКОЙ ПОЭЗИИ

Аннотациясы: Поэзияда параллелизмди колдонуу менен айтайын деген ой-пикир ааламдагы табигый кубулуштар аркылуу сыпатталып, салыштырылганда ырдагы сөздүн кооздугун, курчтугун, асемдигин ого бетер күчөтөт. Поэзиядагы параллелдүүлүктүн колдонулушу акындын күйүп-жанган ички дүйнөсүн ого бетер күчөтүп, ачып турат. Параллелизм гүлдөп турган табигыйга татын көркүн өзүнүн өмүрү менен табигыйга татын ортосундагы жакындыкты көрүп, сезип турган лирикалык каармандын жан-дүйнөсүн теңдештирип-турат.

Негизги сөздөр: параллелизм, уйкаштык, сырткы жана ички дүйнө, салыштыруу.

Аннотация: Параллелизм используется, чтобы подчеркнуть сходство или различие явлений, для усиления выразительности и эмоциональности. С помощью параллелизма в поэзии усиливается и открывается внутренний мир поэта. Параллелизм уравнивает великолепие цветущей природы с состоянием души лирического героя, который видит и чувствует близость между своими переживаниями и природой.

Ключевые слова: параллельность, ритмы, внешний и внутренний мир, сравнение.

Abstract: Parallelism is used to highlight the similarities or differences of natural phenomena in the universe, to enhance the expressiveness and emotionality. The using of parallelism in poetry enhances and opens the inner world of the poet. Such parallelism equalises blossoming splendor of nature to the state of the soul of the lyrical hero who sees and feels the closeness between their feelings and nature.

Key words: parallelism, rhythm, the outer and inner world, comparisons.

Параллелизм (грек. parallelismos>parallelos- катарлаш жүрүүчү, симметрия)-бири-бирине окшош курамдагы сүйлөмдөр менен сөз айкаштарынын, формалаш сүйлөм мүчөлөрүнөн кабатташып катар колдонулушу. Мисалы:

Жигитиң жилик албай,
Карыяң каада көрбөй,
Кайран элим кантээр экенсиң,
Кайыр сурап кетээр бекенсиң?
Теңдигиң тепселээр.
Артына көз жетпей калды,
Жер туманы кою, капырай, капырай...
(Калыгул).

Параллелизмде ырдагы сүйлөмдөрдүн

лексика-грамматикалык түзүлүшүн сүрөттөөдө маани-маңызы туура келүүчү, окшош, шайкеш болгон, кайталанган курамы колдонулат. Негизи, параллелизм эки кубулушту салыштыруу аркылуу жасалат.

Поэзиядагы параллелизм-стилистикалык жагынан тепетең, маанилеш, барабар сүйлөмдөрдүн тобу бири-бири менен тектеш, түпкү теги бир кубулуш. Параллелизмдин эки түрү болот: биринчисинде сүйлөм курамы жагынан бир кылка (бир типте) болот, экинчисинде-психологиялык бүтүн бир көз караш орун алат. Психологиялык параллелизм байыркы замандардын синкреттик (гр.

syncretismos-бириктирүү) өнөрүндө акырындык менен өнүгө баштаган. Сырткы жана ички дүйнө кубулуштарынын диалектикалык карама-каршылыгынан, же болбосо болгон окуя менен маалымат ээсинин ортосундагы карама-каршылык байкалганда, психологиялык параллелизм туулат. Психологиялык параллелизмдин көмөгү менен ыргактык жана уйкаштык жагынан бир ыңгай сүйлөмдөр куралат. Ал адамдын көңүл-маанай, ой-сезим ыргактарынын өзгөрүшүн, жан дүйнөнүн ички ааламын табийгат кубулуштары менен жуурулуштуруп, бирге чогуу улантып, үзүлбөгөн толгонуудан турган көркөмдүк даражасы бийик, сапаты жогору психологиялык параллелизм жаратат.

Поэзияда параллелизмди колдонуу менен айтайын деген ой-пикир ааламдагы табигый кубулуштар аркылуу сыпатталып, салыштырылганда ырдагы сөздүн кооздугу, курчтугу, асемдиги ого бетер күчөйт.

“Параллелизм эки кубулушту гана салыштырбастан, ошону менен бирге бирөөнө таандык аракет, экинчисине да өтөт. Параллелдүүлүктүн негизги маанисин алып карасак, гүл менен, токой менен жана башкалар аркылуу көрүнө турган табийгаттын бейнеси адам өмүрүнө окшоштурулат,”-деп жазат А.Н. Веселовский-(орус окумуштуусу, 1838-1906). Кейипкердин ички толгонуусун билдирүү үчүн колдонулган психологиялык параллелизмге үлгү катары төмөндөгү ырды алууга болот. Бул ырда акындын тагдыры кызыл куш менен салыштырылат:

Көл коруган сен элең,
Сен да айрылдың көлүндөн.
Эл коруган мен элем,
Мен да айрылдым элимден.
Сени көлдөн айырган,
Ылаачын куштун тепкени.
Мени элден айырган,
Хан Жаңгырдын эпкини.

(“Кызыл куш”-Махамбет өтөлүш уулу (которгон Б.К))

Ырда адамдардын жашоосуна тиешелүү болгон аракеттер табият ээси-кызыл куштун аракети, жашоосу, аянычтуу абалы сүрөттөлгөн. Ал эми акын өзүнүн тагдыр-таалайын кызыл кушка салыштырып сөз айтуу менен өз кайгы-муңун түшүндүрүп жатат.

Поэзиядагы параллелдүүлүктүн колдонулушу акындын күйүп-жанган ички дүйнөсүн ого бетер күчөтүп, ачып турат.

Мисалы:

Ошондо мындай бир сөз кыйкырдым мен:
Керемдей жанышка да кайылмын мен!

Мен жанбасам,
Сен жанбасаң,
Биз жанбасак,
Караңгыны ким таратат,
Анда кайдан таң атат.
(Н.Хикмет. которгон С.Жигитов).

Параллелизм элдик оозеки чыгармачылыкта да кеңири колдонулуп келген. Көптөгөн байыркы ырлардын түзүлүш формасында параллелизм ыр саптарын куруу принциби катары колдонулган.

М:

Куптанда келдин жылгалап, досум,
Кундуздан бөркүң булгалап досум.
Караңгы келдиң жылгалап досум,
Кара бир бөркүң булгалап досум.
(“Ак Саткын”)

Поэзияда параллелизм өтө чоң мааниге ээ жана ал шайкеш келип, уйкаштык менен байланышып турат.

Көркөм адабиятта параллелизмдин анафора, антитеза, киазм жана башка формалары менен байланышы кеңири таралган. Анафора жана антитезага мисал катары Державиндин: “Мен падышамын - мен кулмун - мен куртмун-мен Кудаймын” деген сөзүн алсак болот.

Анан да, дүйнөдөгү тилдерде параллелизм макал-лакаптарда кеңири колдонулат. Макалдар өндүү кыска тексттер уккан же окуган адамга катарлаш келген элементтерди салыштырууга жана анын мааниси боюнча оңой жыйынтык чыгарууга жардам берет.

М:

“Куру кашык оозго жакпас, Куру сөз кулакка жакпас”

“Жаман деген бир ат бар жууса кеткис,
Жакшы деген бир ат бар кууса кеткис”

“Өтүгүң майрык болгон соң, талаанын түздүгүнөн не пайда”

“Көкөтөйдүн ашы көп чырдын башы”.

Поэзияда параллелдүүлүктүн орду чоң. Ошондуктан, бүгүнкү күндө параллелизмдин бир гана поэзияда эмес, жалпы эле көркөм

адабияттагы баалуулугун изилдөө зарылчылыгы бар. Анткени ушул учурга чейин адабий көркөм чыгармаларда, поэзияда бул маселеге анчалык көңүл бурулбай келет, болсо да чар жайыт.

Ю.Цезарь “Мен келдим, мен көрдүм, мен жеңдим”, -деп айткандай, параллелизмди түшүнгөн, аны туура колдоно алган адам ар дайым жеңүүчү болот.

Адабияттар:

1. R. S. [Шор Р.], В. Ч. [Чичеров В.] Параллелизм
2. К вопросу о психолингвистической природе синтаксического параллелизма. Деп. в ИНИОН N 44628 от 24.05.91 (10 с.)
3. *Веселовский А.* Психологический параллелизм и его формы в отражениях поэтического стиля // Собр. соч. Т. I. СПб.: 1911р. 216.
4. James J. Fox. 1971. Semantic Parallelism in Rotinese Ritual Language. *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde Deel 127, 2de Afl.*, pp. 215-255.
5. Кыргыз адабияты: энциклопедиялык окуу куралы. Мамлекеттик тил жана энциклопедия борбору, - Б.: 2004
6. Кадыров Ысмайыл. Кыргыз маданиятынан тамган тамчылар. –Б.: 2011. – 208 б
7. Boundless. “Structural Parallelism Within a Sentence.” *Boundless Writing*. Boundless, 26 May. 2016. Retrieved 25 Aug. 2016 from <https://www.boundless.com/writing/textbooks/boundless-writing-textbook/overview-of-english-grammar-parts-of-speech-250/agreement-and-parallelism-294/structural-parallelism-within-a-sentence-131-8090/>